

Brev från August Holmberg, Ellan, Singö till Magnus Lagercrantz 1941-44

Under kriget brevväxlade fiskaren August Holmberg med fänrik Magnus Lagercrantz som tillhörde det rörliga kustartilleriförbandet och en period var förlagd till Singö. Lagercrantz var imponerad av August, både av hans person och av hans utläggningar om världsläget i breven. 1997 mötte hembygdsföreningens Yngve Andersson Lagercrantz och de talades vid om den tid då Lagercrantz var stationerad på Singö. Lagercrantz donerade tre brev från August som nu finns i hembygdsföreningens arkiv. Breven är avskrivna och kommenterade av Yngve Andersson. August Holmberg presenteras av Lisbeth Modin i ”Fiskarna Wilhelm Abrahamsson och August Holmberg” som 2018 publicerats på Singö Hembygdsförenings hemsida.

Singö den 2/3 1941

Bästa Lagerkrantz

Nu är det snart vår och det var länge sedan du var här . Tiden rider (*så står det*) fort och det är snart ett år sedan Freden i Finland slöts och infallet i Norge Danmark började. Skall det nya året bjuda på lika stora överraskningar! Skall detta år bli mörkare eller ljusare än föregångaren? Det är säkerligen inte många som ställer frågan med någon större optimism. Genomgående för det gångna året har varit det stadigt sjunkande människovärdet. Ett människoliv har numera så litet värde att man räknar individerna, [man nämner (*min parentes*)] de dagligen dödade i klumpsummor. Några dödsoffer krävdes, ett tiotal dödade, en fientlig marschkolonn förintades, fienden efterlämnade flera hundra döda . Eller också helt enkelt fienden tillfogades stora förluster i manskap och materiel. Det sista är kanske det uttryck som mest träffande karakteriserar uppfattningen om människovärdet. Man räknar inte med människor utan med ”manskap” vilket värdesättes på samma sätt som annan material ock som man kan slösa eller hushålla med allt efter tillgången . Denna värdesättning gäller inte enbart det militära manskapet, vilket ju även tidigare betraktats som enbart slaktboskap. Det totala kriget har medfört samma uppskattning af de civila, de räknas numera som ”manskap” vilket i andra frontlinjen räknas i proportion till krigsaktionens ock fiendens förluster i materiel. Att det i båda fallen rör sig om människor med egna önskningar och förhoppningar, att varje liv som släckes betyder lidande och tårar sådant räknas allt mindre med numera. Denna ringaktning av människor är inte endast en följd av kriget ock gör sig gällande endast i de krigförande länderna. Det är en följd av den statstotalism som alltmera breder ut sig och skapar den mentalitet som nu är rådande. Människan har förlorat sin plats som det centrala kring vilket det samhällsliga livet kretsar. Hon har skjutits åt sidan för andra fiktiva överindividuella intressen och betraktas endast som medel i dessas tjänst. Hon har förlorat sitt egenvärde som individ ock värdesättes på samma sätt som andra nyttigheter. Det moderna uttrycket mänskligt material är karaktäristiskt, liksom talet om folkmaterial som värdefull tillgång! Människan är medel som nyttjas på samma sätt som annan material. Till hennes egna önskningar ock förhoppningar ock hennes egna krav på livet tages ingen hänsyn. Den inställningen föder likgiltighet ock ringaktning för människolif. Det är ju bara ”material” som

offras ock lätt kan ärsättas! Det är kollektivismen som är på marsch. Det går ej att komma förbi! Men ännu ha människan endast funnit det sämre slaget av kollektivism, den tvångsmässiga mekaniserade ock sterila den som dödade det mänskliga i tillvaron. Man har ännu ej funnit att det kan finnas ett annat slag av kollektivism bygd på samarbete mellan människor, en samvärkan till gagn för människorna själva för att göra deras liv rikare ock meningsfullare. Men av allt att döma ha människorna att vandra en tung väg innan de komma till insikt om denna högre form av kollektivism. En väg som går genom lidanden ock genomflöder av blod ock tårar.¹

Du önskar kanske några nyheter härifrån. Sedan jag skrev mitt förra brev har det skett en del härute på udden. Några "Råskinn" har rest och andra har kommit. Senast igår blev det ombyte. 9 reste och lika många kom. För mig fullkomligt obekante Furir Andersson är kvar men skall till Borgen i slutet av väckan. "Masen" och "Bagarn" är här som frivilliga. Bagarn kör bilen som nu är försädd med gengas. Sergeant Jansson är Det-befälhavare ock det har kommit 2 nya furirer som jag inte blivit bekant med. Kom i förra veckan. Det är en 30 stycken arbetare här. Samma gubbar som arbetade vid Långgrundet vid minstationen. Det har nu jobbats väldigt i berget. Det är inte sig likt nu. Det är stora gravar sprängda för skyddsrum ock fort. Ångbåtsbryggan blir här utanför min stuga. Är snart färdig ock Tor ligger här utanför i beredskap när det blir öppet vatten fast det dröjer nog. Det är fullt av is i hela havet. De har det besvärligt på Roten nu. Det är så svårt att få ut proviant just nu. Det är mycket snö. Körs med hästar. Kommer nog att hända någon olycka. Folket är inte vana vid skärgårdens egenart. Två magasin har blivit byggda här. Ett där pjäserna stod vid potatislandet ock ett vid mitt vedsjul. Ja så har det varit flera besök av höga militärer här som jag nämnde i mitt förra brev. Ock så har jag läst Inside "Asien" så att jag kan en del utsides! Jag tror inte att Günther² får rätt angående Indien. Du känner inte till Fakiren av Ipi och vet vad roll han spelar i nordvästra Indien, där inbördeskriget rasat i trettio år. Där kommer mycket att hända som angår Europas öde. Men tack ännu en gång för hågkomsten. Har du tid så rita några rader till Rabulisten på Råstens udde. Med pastor Raab³ har jag drabbat ihop några gånger på lek. Han blir konfunderad. Litar inte riktigt på sin egen tro och förkunnelse. Jag är nog för mycket Rabulist. Prätig Karl för övrigt sansad och lugn. Jag har varit här hela vintern jag ock min familj. De hälsa så mycket till Dig och din Fru. Även jag hälsar din fruga. Jag vill minnas att hon var ganska handfast. Då är det nog bäst för dig att hålla Dig i skinnet. Ock så gör vi ett litet rasodi!

¹ Hela första stycket i brevet är en storslagen reflektion av en fiskare på Singö efter alla de omvälvande händelser som inträffat efter krigsutbrottet i månadsskiftet augusti/september 1939 fram till början av mars 1941. Tyskarna hade segrat på alla fronter. Molotov-Ribbentroppakten förenade fortfarande Sovjetunionen och Tyskland. Dessa stater med sina kollektivistiska ideologier sågs som segrare i kriget. Kommunismen med sitt rättfärdigande av "proletariatets diktatur" och nazismen med sitt motto "Ein Volk ein Führer" såg folket bara som en kollektiv massa och ett redskap. I Sverige fanns det många intellektuella och kulturpersoner som vid denna tid började misströsta och till och med vackla i eller överge sin tro på individuell frihet och demokrati.

Enligt Magnus Lagercrantz läste August Holmberg bara Höst'ammarn (Östhammarstidningen). Men frågan är om han ändå inte hade en fastare grund för sitt ideologiska ställningstagande. Ordval och avancerade begrepp tyder på att han inte bara läst nyhetsartiklar. I samtal med mig nämnde M.L. att August Holmberg påstods vara syndikalist men att några även kallat honom socialist. "Rabulist" kallar August sig själv i breven till M.L. Breven ger viss vägledning. I sista brevet till M.L nyårsaftonen 1944 skriver August att han inte vill "idissla andras hugskott i pränt". Han vill helst tänka själv. I samma brev raljerar han lite över att M.L. kanske blivit "mjuk i ryggen" som begynnande karriärst i försvarsdepartementet, vilket han själv ansåg sig inte ha den minsta förutsättning för. Augusts tankar är syndikalistiska och inte socialistiska. Syndikalisterna bekämpade ju socialisternas kollektivism till förmån för ett samhälle med stora individuella fri- och rättigheter.

² Svensk utrikesminister i samlingsregeringen som bildades den 13 december 1939.

³ Magnus Lagercrantz hade sett till att de blev bekanta. August var ju inte precis en person som nötte kyrkgolvet eller satte sig vid kyrkkaffebordet.

Hjältarna ruttar i kärr ock träsk
fattiga hjältar ock rika.
Stenhuggarsenor ock grosshandlarfläsk
luktar alldeles lika.
Någon dog med en fruktansvärd ed
och någon med Gud som haver.
Samma Guds ögon ser vänligt ned
på två grå tysta kadaver.
Samma Guds ögon var det som såg
Kains besudlade klubba
och lyste de tre vise männens tåg
till folkförsvarens krubba.
Guds ögon står över Betlehems tak
och över Ladugårdsgärde.
Två tusen år – det är samma sak ock har inte alls något värde.
Wännen August Holmberg

Singö den 22.11.42

Tack för brevet. Jag ser att du är nyfiken på hur det är på Råsten! För närvarande är det månljust både i naturen och på DET. S Svensson har rest. När Engblom var här på inspektion så skar det sig visst. Sergeant Ljungström fick truten så full som man kan få och Svensson fick också sina fiskar varma. Det var visst Långgrundets minstation som var som det inte skulle vara. Ja så har det kommit en annan sergeant hit med order att rycka upp förläggningen så nu är det militär drill som aldrig förr på Råsten, men det skär sig visst med grabbarna efter vad jag tror mig höra. Ja nya kvastar sopa rent - sägs det ju! Jag känner honom inte, vet inte vad han heter ens. Men han är ung, knappt 30 år vad jag tror. Axelsson har fått förflyttning till Borgen. Lasse på förrådet är kvar. Ock en Furir Edström är på expedition. Landstormarna har muckat så det är bara 25 till 30 man kvar här. Ock det är mest nya allesamman. En ny kapten har di fått på Roten. Ock han är visst impopulär. En riktig sate säga grabbarna, ock då vet DU själf. Jag talar med ryktet. Reflektionerna får du göra själf. DU nämndes aldrig i sådant sammanhang. DU var omtyckt. Ja nu vet du något så när hur det är här. Bastun är i bruk nästan varje dag för kortspel⁴. Vindmotor blev bara en önskedröm. Ock sagan om den gamle

⁴ Magnus Lagercrantz berättade att vid beställning av virke till en barack tog han till i överkant så att det räckte till att bygga en bastu på Holmbergs mark invid sjöboden, som blev mycket populär hos manskapet. Tegel fick han ta gratis så mycket det behövdes hos en annan vänlig leverantör. Före samtalet i går, 2007-07-05, hade M.L. varit uppe vid Råstensdde. Bastun finns kvar invid Holmbergs sjöbod, där August och hans hustru Matilda bodde. Sjöboden är nu ganska sliten.

ofärdige mannen på "Enholmen" är sann. Kvinnan i dramat är van vid slikt- att driva sin vilja igenom med de män hon träffar på.⁵ Den starkare rår alltid. Det må vara man eller kvinna!

Vad du skriver om världsläget så delar jag din uppfattning. När skall åter förnuftet få råda? Ock här skall jag ge dig en gliring. Är det förnuftigt att gå "Myrdals"vägen så mänskligt det annars kan vara? Ja när man är ung är man kanske lite dum, äller skall jag säga vårdslös av sig!⁶

Ja så var det din bön! I det första stycket i vad det angick fisken, så har jag gjort så godt jag kunnat. Jag sände dig ett paket strömming i fredags med en permittent, ock Filip ringde dig. Hoppas att du fick det. Men angående potatisen så gick det inte lika lyckligt. Vare sig Mattson eller Eriksson sade sig ha något att sälja.⁷ Jag förmodar att det inte är så riktigt med den saken. Men det är väl priset antar jag. Inte för att det blev mycket potatis här på Ellan i år men nog finns det väl ett par hundra kilo om viljan vore god! Du kan väl skriva och bjuda dem ett högre pris än det fastställda⁸ så kanske det ordnar sig. Bäst då att fråga Eriksson - Edvin. Mattsson har nog nått antar jag. Han har ju luftförläggningen⁹ som han skall hålla. Själff har jag inte mer än jag själff behöver för mitt eget hushåll. Vore jag vid Herräng skulle jag nog kunnat ordna biffen åt dig. För jag känner ju bönder där som har fått ganska bra skörd. Men fisk skall jag om det passar ordna åt dig. Ja nu får jag sluta för denna gång. Filip och mor helsa Dig.

Tack för hågkomsten.
Fiskargubben på Råsten.
August Holmberg.

Singö den 31.12.44

Tack för brevet ock hågkomsten. Skulle ha svarat förr fast det har inte blivit av. Jag har inte så lätt för pennan som Du som har det som yrke som nog är som du säger inte så vidare muskelstärkande. Kanske inte så vidare för tanken håller att idissla andras hugskott i pränt.

⁵ August Holmberg hade önskat att få köpa det gamla marmorbruket Enholmen i Backbyn. Men "kvinnan i dramat", Agnes Olsson, som varit hushållerska åt jägmästaren Dumrat hade fått ett testamente på det lilla hemmanet.

⁶ Augusts kryptiska gliring om "Myrdalsvägen" till Magnus Lagercrantz är kanske inte lätt att genomskåda. Men jag tror det har att göra med att professor Gunnar Myrdal, som utgick från att det skulle bli en allierad seger, mycket tidigt under kriget förutspådde att det skulle bli depression och arbetslöshet efter kriget av samma skäl som det blev så efter första världskriget. Myrdal var socialdemokrat och nationalekonom. Han förordade aktiv arbetsmarknadspolitik och planhushållning som väg ur denna förväntade kris. Han blev senare, 1944, ordförande i den efterkrigskommission som samlingsregeringen tillsatte. Med sin gliring vill nog August varna sin vän M.L. för att i ungdomlig entusiasm delta i marschen på "Myrdalsvägen".

⁷ Bönderna var Johan Mattsson i norra Ellan (MassAnders) och Edvin Eriksson i södra Ellan (JerskOrs). Nu var Sverige avspärrat. Det var brist på livsmedel och M.L. försöker utnyttja sina kontakter ute på Singö för att få köpa direkt av bönder för leverans med vaxholmsbåt kanske.

⁸ Det rådde prisreglering under kriget.

⁹ I norra Ellan, på Johan Mattssons marker, fanns under kriget ett luftbevakningstorn. Även kvinnor var militära luftspanare enligt Magnus Lagercrantz.

Vad vet jag som hälst vill tänka själf. Fast inte vill jag påstå att jag tänker rätt. Människorna äro många, men tankarna äro fler. Men jag får väl med skalden utropa: Wad rätt du tänkt, vad du i kärlek vill etc. Ja det var en liten avvikelse från vad jag tänkte skriva om. Du önskade en del upplysningar från ditt gamla värksamhetsfält. Ja jag skall stilla din nyfikenhet. För det första med barackerna så är det en nybyggd i sommar i stället för den som brann upp i föregående år i slutet på November 1943. Så den är bättre än di andra och delvis av annan inredning ock typ. Det var tur att inte hela förläggningen strök med. Jag var inte hemma för jag var vid Stora Nassa. Jag har nämligen arrenderat fiskevatten där av Natansson. Du känner kanske till honom. Han är ägare av Sunds gård på Värmdö. Det var en Lennart Natansson som var Fenrik här vid kusten vid Singö. Jag tror att ni var här samtidigt?¹⁰

Hur som hälst jag har inte varit så mycket på Singö i sommar. Jag kom hit (*dvs till Stora Nassa*) i Oktober och skall vara här i vinter. Bastun (*på Råsstensudde*) är kanske litet ändrad vad muren beträffar. Det rökte inte ut så bra, men nu är det kirrat och den begagnas ibland ganska flitigt – ibland inte alls. Beror väl på vederbörandes renlighetskrav! Så var det båtbyggnaden. Ja den är reparerad ganska bra förra året så den håller än. Ock på V:ön är allt tyst och lugnt. Så och på Långgrundet. Mannarna är här och gör vaktjänst i helgen. Söderbäck har skrivit och vill draga in förläggningen där. Få se om så blir. Ock det vore väl en förnuftig sak. Ock så har det kommit en ny Kommendant. För Söderbäck reste igår. Du känner väl till honom – Söderbäcks i Arbetsgivarföreningen son. Han har haft sin Fru här. Han är nygift. Så Du förstår att det var rart värre. Hon är Danska. Men det spelar väl ingen rulle. Det blev svenska ”Tag” ändå. Ock så får jag lyckönska till det dubbla fadersskapet. Ja barn är en lyckans gåva, om di får ha hälsan ock artar sig bra så har föräldrarna mycket glädje av dem. Jag har provat både glädje ock sorg¹¹ av mitt faderskap. Det är i alla fall konstigt att man tänker mer på sina barn än på sig själf¹². Men så är väl fallet med oss alla.

Så ser jag att du fått ett nytt jobb hos landets ”Sköld”¹³ och Värn till ock med. Ja om skölden - den har nog sina repor kanske sprickor också. Men den är som båtbyggnaden, den håller än! Du kommer väl inte i dåligt sällskap ock fördärvar goda seder! Jag ser att du tänker på att klättra uppåt; att tanken åtminstone finns. Men är du tillräckligt mjuk i ryggen. Jag tror inte att det skulle finnas minsta förutsättning för mig. Så jag får väl ”citera”: Mitt vadmalssegel ock ekebåt. De skilja mig ock skölden åt.¹⁴

¹⁰ Magnus Lagercrantz bekräftade detta i samtal med mig 2007-07-05. Lennart Natansson var chef för ett annat batteri här på Singö och han liksom Magnus Lagercrantz hade en stående order som innebar att när ordern utlöstes skulle de lasta pjäser mm i pråmar som skulle dras till utsedda pjäsplatser i den åländska skärgården. Krigsläget ändrades när Finland efter vinterkriget sakta närmade sig Tyskland så ordern utlöstes aldrig. I samtalet i juli 2007 nämnde M.L. att släkten Natansson fortfarande äger Stora Nassa.

¹¹ Sonen Erland, gift med Britt Abrahamsson som var född i Ellan, bosatte sig i Hensvik. De ägde lastbil som strömmingen fraktades på. Erland dog i unga år i tuberkulos, men Britt drev åkeriverksamheten vidare.

¹² I mina anteckningar från ett samtal 1997-09-07 med Erik Holmberg, systerson till August, berättar Erik att en gång när det blev livsfarligt väder lurade August sina söner att gå hem med sina båtar, medan August och han själv i hemlighet gick ut och la skötar vid Gran på Måsten.

¹³ M.L. som tagit en jur. kand i Uppsala fick jobb på Försvarsdepartementet. Försvarsminister under kriget var socialdemokraten Per Edvin Sköld. Troligen ska man tolka formuleringen Sköld och Värn i Augusts brev som ett uttryck för vårt försvar, som användes under andra världskriget.

¹⁴ August jobbade gärna åt ”kronan”, men civilanställd i försvarsmakten - det ville han inte bli. Så här fyndigt formulerade han sig nog när sådana erbjudanden kom.

Du undrar vad det kan bli för uppgörelse vid Råstensudde¹⁵. Ja det undrar jag med? Hoppas att du utverkar något förmånligt åt mig, för vänskaps skull. Du kan meddela mig, om det inte stör sekretessen, vad saken rör sig om när frågan blir aktuell. Om du då har något med saken att göra. Själffallet är jag intresserad. Du har flyttat ser jag. Men du bor kvar i Djursholm. Ja Filip tittar väl upp vid något tillfälle när han gör stan den äran. Själ kommer jag nog inte till stan i brådrasket. Trivs inte där. Har inte sinne för stan. Så vill Du träffa mig så blir det nog Du som får besöka mig i min miljö än jag i Din. Ja så får jag sluta mitt långa brev med önskan om ett Nytt ock Godt år 1945.

Vännen ock ”Rabulisten”
August Holmberg
Råstensudde

Elektriskt ljus har vi inte fått . Ledningen är dragen och jag har inmonterat men det dröjer, vad det beror på. Sägs att de inte har tid.

Fisket har varit medelmåttigt.

Om du så önskar så kunde jag sända dig lite strömming eller böckling. Kanske det är mindre rikligt om det i Djursholm än här.

¹⁵ August Holmberg hade i mitten av 1930-talet köpt den ur jordbrukssynpunkt värdelösa Råstensudde av Johan Mattson i norra Ellan. Han utnyttjade marken åtminstone till att bygga den sjöbod som också blev bostad för honom och Matilda. Men när kriget kom blev marken högintressant för staten för att där fortsätta att bygga försvarsanläggningar. Staten köpte marken av August Holmberg. Texten ovan visar att köpet inte skett vid nyårsskiftet 1944/45 men att August ville ha lite information om vad som var på gång. Ryktet på Singö efter kriget, när jag var härute som barn, sa att August var en förmögen karl.